

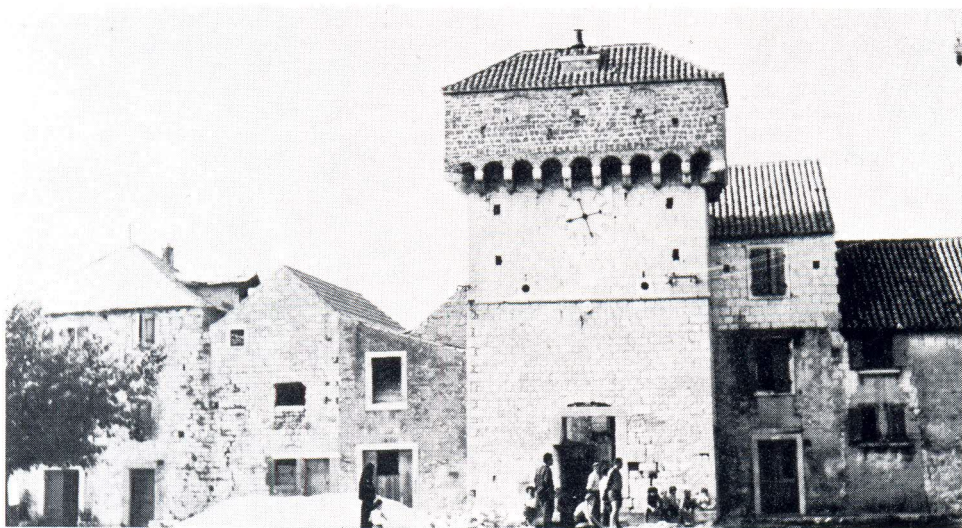
V j e k o O m a š i ć :

PETSTOTA OBLJETNICA POSTANKA KAŠTELA (1476—1976)

Današnje Kaštelansko polje bilo je u srednjem vijeku podijeljeno između Splita i Trogira. Splitski dio nazivao se Dilat a trogirski Podmorje ili Velo polje. To plodno područje bilo je uvijek dobro naseljeno. Niz naselja: Sućurac, Kozice, Krušević, Ostrog, Radun, Špiljan, Bijaći i Babe pružao se padinama Kozjaka duž cijelog Kaštelanskog polja. Ovo područje bilo je često pustošeno u međusobnim borbama Splita i Trogira, zatim od Mlečana, Genovljana, Vlaha i raznih vojska koje su ratovala na jednoj ili drugoj strani. Pored ratova i epidemija kužnih bolesti život se u ovom kraju nije prekidao. Međutim, kad su sredinom druge polovice 15. stoljeća na ovaj teritorij učestale navale Turaka i Vlaha život je postajao iz godine u godinu nepodnošljiviji. Pučanstvo Dilata i Podmorja počelo je tražiti sigurnija boravišta. Tako je Splitu i Trogiru zaprijetila opasnost da ostane bez radne snage na najplodnijim dijelovima svojih komunalnih teritorija. Zato je preostalom pučanstvu trebalo osigurati zaštitu i odvratiti ga od iseljavanja. I ranije su u ratno doba bile poduzimane mjere za zaštitu pučanstva. U 14. stoljeću bila je na morskoj obali kod crkve sv. Petra od Klobučca izgrađena jedna kula, a drugu je koncem tog stoljeća na svom imanju u Dilatu izgradio splitski nadbiskup Gualdo.

U vrijeme najteže opasnosti koja se nadvila nad to područje zamolio je trogirski plemić Koriolan Čipiko dozvolu od trogirskog kneza da na svom imanju kod crkve sv. Petra izgradi jednu utvrdu u kojoj će njegovi koloni (težaci) u Podmorju naći zaštitu. Mletačka vlast je odobrila molbu i trogirski knez Troilo Maripietro izdao je 6. kolovoza 1476. dozvolu (koncesiju) za izgradnju jednog kaštela uz uvjet da Koriolan podigne oko utvrde i naselje za svoje težake. S obzirom da su gotovo sve kasnije izdane dozvole za izgradnju izdane po ugledu na Koriolanovu tj. da gospodari kaštela osiguraju oko kaštela prostor za naseljavanje seljaka, navedeni datum 6. kolovoza 1476. možemo smatrati početkom nastajanja današnjih Kaštela.

Izgradnja Kaštelâ odvijala se na trogirskom teritoriju u dvije faze. Najprije su izgrađeni kašteli obitelji Čipiko 1476. (Stari), Rosani (Rušinać) god. 1482, Vitturi (Lukšić) 1487, Cega 1487, Staffileo (Štafilčić) 1500, i na koncu je 1512. Krcilanov sinovac Pavao Antun Čipiko izgradio

Kaštel Gomilica

drugi kaštel te obitelji (Kaštel-Novi). Oko ovih Kaštela naselili su se stanovnici sela Babe, Špiljan, Radun i Ostrog. U Lukšiću se pored Ostrožana naselio sa splitskog teritorija jedan dio stanovnika sela Krušević.

U drugoj fazi izgradnje trogirskih Kaštela nastali su između 1543—1603. kašteli obitelji Dragač, Kvarković, Lodi, Ferro i Andreis. Oko tih kaštela naselili su se bjegunci iz unutrašnjosti Dalmacije, iz Bosne te uskoci.

Na splitskom teritoriju izgrađen je najprije kaštel braće Jerolima i Mihovila Cambija godine 1478. Zatim su i seljaci iz sela Kruševića koje se nalazilo na području današnjeg Kaštel-Kambelovca, izgradili svoj kaštel blizu Cambijeva kaštela na mjestu zvanom Piškera. Godine 1517. izgradio je Petar Cambi još jedan kaštel te obitelji a u blizini je također obitelj Grisogono izgradila svoj kaštel. Oko tih kaštela formiralo se selo Kambelovac. Jedan kaštel obitelji Cambi bila je naslijedila obitelj Lippeo (Lipić?) i taj je kaštel nosio ime te obitelji. Splitski nadbiskup Averaldo završio je svoj kaštel 1488. Oko tog kaštela naselili su se stanovnici sela Sućurca koje se nalazilo oko današnjeg sućuračkog groblja. Splitske benediktinke izgradile su svoj kaštel na mjestu zvanom Gomilica godine 1529. U taj kaštel naselilo se po predaji šesnaest obitelji iz obližnjeg sela Kozice.

Izgradnjom navedenih kaštela nastala su oko njih nova zbijena naselja tipično obrambena naselja. Cijelo naselje bilo je opkoljeno jarkom (ponegdje je jarak zamjenjivao potok) i nasipom nad kojim se u neprekinutom nizu pružao red kuća čiji su zidovi služili mjesto bedema. Selo je imalo vrata koja su se navečer zaključavala, a ključ je držao

Kula Ćipiko u Kaštel Novome

vlasnik kaštela. U nekim današnjim Kaštelima se sačuvao naziv »sela-vrata« na mjestu gdje su nekada i bila seoska vrata. Sam kaštel bio je od ostalog sela odijeljen jednim jarkom koji je bio ispunjen morem jer su svi kašteli bili izgrađeni na stjenovitim otočićima. Budući da su kašteli pored obrambene svrhe bili izgrađeni i kao trajna ili privremena boravišta svojih gospodara, oni su ih uredili prema svom ukusu. Tako je renesansa ostavila tragove na kaštelima u njihovim širokim prozorima i balkonima. Kaštel je s ostalim selom bio spojen pokretnim mostom pa je vjerovatno prostor pred kaštelom u kasnijim vremenima, kad je jarak bio nasut, dobio naziv Brce po tome mostu (brvno ili brvce).

Život je u novim naseljima pokazao svoje prednosti i nedostatke. Slabi seoski nasipi nisu bili sigurna obrana od turskih napadaja. Na njih je moglo računati jedino ako je pomoć došla brzo s mora iz Splita i Trogira. Nova naselja trpjela su mnogo od požara i epidemija, ali pored svih tih nevolja ona su doprinijela da se život u ovom kraju odvija bez prekida.

Nova naselja uvjetovala su i stvaranje novih društvenih odnosa. Dok su prije njihova postanka odnosi između vlasnika zemlje i težaka bili urođeni kolonatskim ugovorom i ponekom statutarnom odredbom, preseljenjem u nova naselja gospodari su težaci nametnuli mnoge nove obveze i znatno ograničili njihovu slobodu u svjetovnim i crkvenim poslovima. Ostvarila se davna želja vlasnika zemljišta da svoje težake drže pod paskom jer nitko nije mogao unijeti ili iznijeti iz sela svoje proizvode a da se to ne primijeti. Prošlost Kaštela ispunjena je stalnom borbom između težaka i gospodara, a ta borba je ponekad imala karakter žestokih obračuna.

Današnja su Kaštela u mnogome izgubila svoj nekadašnji karakter. U mnoštvu novoizgrađenih zgrada nestalo je izoliranosti pojedinih sela. Stare seoske jezgre izgrađene kamenom u tipičnoj primorskoj arhitekturi u priličnoj mjeri su narušene betonskim nadogradnjama. Svako-dnevno nestaju nekadašnji intimni seoski ambijenti. Buduće generacije sigurno neće oprostiti naš današnji nemar, pa bi konzervatorske službe u suradnji s kaštelanskim mjesnim zajednicama morale više proraditi na spasavanju ovog našeg kulturnog nasljeđa.